

Op stap met Fred van Vemden

Ronald van Harxen

Het enthousiasme spat er aan alle kanten vanaf als je Fred hoort praten over 'zijn' Steenuilen. Een nauwelijks te stuiten woordenstroom vult de woonkamer van de familie van Vemden in het Drentse Uffelte. Een woonkamer waar de liefde voor uilen en andere vogels aan de muur hangt. Een prachtige steenuilentekening van Ed Hazebroek "in bruikleen van Arend van Dijk van SOVON", een houtsnijwerk van drie jonge Bosuilen, "gekregen bij mijn afscheid van school", een schitterende Roodborsttapuit van Elwin v.d. Kolk (onderscheiding SOVON-vrijwilliger 2008) en diverse foto's sieren de muren. Een begrijpelijk enthousiasme, want het gaat goed met de Steenuilen in zijn werkgebied. In het afgelopen jaar werden maar liefst in 46 nestkasten broedende Steenuilen aangetroffen. Geen gekke score op een totaal van 140 kasten. En, wat zeker zo belangrijk is, toename van bijna 44% ten opzichte van 2007 toen ze 32 bezette kasten telden. En dan te bedenken dat er in 2001 nog slechts 4 kasten bezet waren.

Het onderzoeksgebied van Fred en zijn kornuiten van de Vogelwacht Uffelte omvat de wijde omgeving van Dwingeloo en Ruinen, ten oosten van de Drentse Hoofdvaart en een klein gebiedje net onder Diever aan de andere kant van de vaart. Het is een kleinschalig landschap, gelegen in het stroomdal van de Oude Aa, met bochtige weggetjes, houtsingels, imposante eiken en geflankeerd door strookvormige verkavelingen.

De boerderijen zijn typerend voor dit deel van Drenthe, het zogeheten hallenhuis: langgerekt, driebeukig, betrekkelijk laag en veelal voorzien van een rieten dak. Het is een landschap waar Steenuilen zich thuis voelen en Fred heeft een neus voor de plekken waar het ophangen van een nestkast kans maakt op een snelle bezetting. In de middag maken we een rondgang door zijn werkgebied. Trots laat Fred de vele kasten zien die ze afgelopen jaren hebben opgehangen. Ze hangen zonder uitzondering allemaal op prachtige plekken, op een dikke tak van een eik of een andere boom. Volgens Fred lenen eiken zich er bijzonder goed voor doordat ze vaak dikke, horizontale takken hebben. Van de Eiken-processierups hebben ze gelukkig tot op heden geen last; het is te hopen dat dit zo blijft.

Tot mijn verrassing hangen niet alle kasten op of in de nabijheid van een erf. Een paar hangen in solitaire eiken in het vrije veld en een enkeling zelfs in het restant van een eikensingel. "Die zullen toch niet bezet zijn?", veronderstel ik. Fred lacht: "Jawel hoor! Het afgelopen jaar bijvoorbeeld hebben ze hier succesvol gebroed" en hij wijst naar een kast in een rijtje eiken midden in het veld. In de verste verte geen boerderij of andere bebouwing te bekennen.

We vervolgen onze rondgang en rijden door gehuchten met prachtige namen: Voor de Broeken, Achter de Broeken, Engeland, Armweide. Vele malen wijst Fred op nieuwe aanplant van hoogstamappelbomen en meidoornheggetjes. "Allemaal aangeplant door

Landschapsbeheer Drenthe in het kader van erfverbetering. Landschapsbeheer is erg enthousiast bezig hier en we werken er graag mee samen. Regelmatig ga ik met Bert Dijkstra of Jaap van Gorkum rond en dan kijken we wat er aan een erf verbeterd kan worden.

De medewerking van de bewoners is enorm. Als we een avond organiseren zit de zaal meestal vol. Na afloop melden zich altijd mensen die of een kast willen, of wat aan erfverbetering willen doen. Het is erg belangrijk dat er draagvlak is in de streek. En daar moet je in investeren. In maart 2008 hebben we voor het eerst een bijeenkomst gehouden voor alle eigenaren van steen- en kerkuilkasten. Eentje voor de omgeving Dwingeloo en de ander voor het deelgebied Ruinen. Er zijn ruim 300 uitnodigingen verstuurd.

Fred doet het niet in zijn eentje. “Dat moet je echt benadrukken”, zegt hij. “We hebben binnen de Vogelwacht verschillende werkgroepen: voor zwaluwen, weidevogels, broedvogelinventarisatie, nestkastencontrole (10 routes) voor ca. 40 basisschoolleerlingen, Torenavalken, Kerkuilen en uiteraard ook Steenuilen. Zo’n 15 vrijwilligers zijn met Steenuilen bezig. Ze plaatsen kasten, maken ze schoon en controleren of ze bezet zijn. We vormen een hechte club en alleen zou ik dat absoluut niet kunnen”. Sinds kort heeft Fred een ringvergunning voor Steenuilen in het kader van het RAS-project¹ van het Vogeltrekstation. Daar is hij erg mee in zijn sas. “Voorheen moesten we altijd een ringer van buiten de Vogelwacht aantrekken (jarenlang was dat de onvermoeibare heer Blaauw uit IJhorst) en nu kunnen we het zelf, dat maakt het organisatorisch allemaal wat makkelijker”. Waar hij ook blij mee is, is de nieuwe STONE-regiocoördinator voor Drenthe, Martijn Snijder. “Binnenkort hebben we een provinciale bijeenkomst en daar zal ik iets vertellen over onze activiteiten en resultaten. We hopen dat anderen ook enthousiast gaan worden en dat we de Steenuil in

¹ Ringing Adults for Survival. Hierbij gaat het er om zoveel mogelijk volwassen vogels te vangen, van een ring te voorzien én weer terug te vangen. Op die manier wordt informatie verzameld over de overleving en de leeftijdsopbouw van een populatie.

Drenthe weer in de lift omhoog krijgen”. Het is belangrijk dat iemand als Martijn met zijn enthousiasme en inzet het voortouw neemt.

Bezig zijn met vogels is Fred met de paplepel ingegoten. Thuis in het Overijsselse Olst legde hij ooit een eierverzameling aan, met eieren van wel meer dan zestig soorten. Uiteraard zat daar de Steenuil bij. Ze broedden toen nog volop in de knotwilgen in de “Binnenlanden” van de IJssel (niet in de uiterwaarden dus). Ook herinnert hij zich hoe hij samen met zijn vader al vroeg aan weidvogelbescherming deed. Toen de IJssel in het voorjaar buiten zijn oevers trad en zelfs de zomerdijk op enkele plaatsen overstroomde, dreigden de nesten van broedende weidvogels weg te spoelen. Ze probeerden legsels van Kieviten te redden door de nesten uit te steken en met plag en al op een stapeltje stoeptegels te plaatsen. Stel het je voor: zo ver het oog reikt water en een Kievit als een fuut op zijn kunstmatige verhoogde nest (uiteraard mislukte het broedsel nadien).

Na zijn studie aan wat toen nog de kweekschool heette, kwam hij als onderwijzer naar de dorpschool van Uffelte en betrok er een van de meesterswoningen, op 2 minuten lopen van school. Hij ging er nooit meer weg. In november 2005 schreef hij zijn laatste schoolkrijtje op en stortte zich vervolgens volledig op de vogels. Niet dat hij pas sindsdien met vogels bezig is. Integendeel, al in 1973 richtte de Dorpsgemeenschap de Vogelwacht Uffelte op. Fred nam de voorzittershamer op en heeft die ruim 35 jaar later nog steeds in handen. Het wordt wel tijd om hem over te dragen, vindt hij, en hij is dan ook naarstig op zoek naar een opvolger. Behalve Steenuilen gaat zijn belangstelling ook uit naar Kerkuilen, roofvogels, Huiszwaluwen, Gierzwaluwen, weidvogels, en sinds enige tijd ook IJsvogels. “We hebben hier in de buurt afgelopen jaar een wandje afgestoken in de Oude Vaart, en prompt krabde een IJsvogel er zijn nestholte in uit”, vertelt Fred, “prachtige beesten”.

In zijn woonplaats zelf, Uffelte, is het helaas nog slecht gesteld met Steenuilen: 0 broedparen. “In 1978 hadden we hier 4 broedparen”, vertelt Fred. “De strenge winter ’78-’79 hield echter flink huis. Het broedseizoen erop telden we nog maar één broedpaar. De ruilverkaveling in de jaren ’80 deed de rest. De Vogelwacht verlegde midden jaren negentig de steenuilenblik richting Ansen, een van de laatste bolwerkjes in de omgeving. In 2001 broedden hier 6 paren. Een aantal dat 7 jaar later, in 2008, groeide tot 14 broedparen. Meer dan een verdubbeling. Terecht is Fred er trots op dat de toename vooral tot stand kon komen dankzij een forse uitbreiding van het aantal nestkasten. “Nestgelegenheid is hier een belangrijk probleem”, vertelt Fred. We proberen nieuwe kasten zo dicht mogelijk tegen bezette gebieden aan op te hangen. Jonge steenuilen verplaatsen zich slechts over korte afstanden. Het heeft dan ook geen zin kasten op te hangen op plekken waar in wijde omgeving geen steenuilen voorkomen. Dat deze methode succes heeft, werd afgelopen november weer eens bewezen toen hij een door hem zelf geringde steenuil aantroef in een nestkast in Uffelte: op vrijwel exact de plaats waar in 1979 het laatste paar broedde. “Terug-van-weggeweest” was de titel van het artikel dat Fred in het Uffelter Dorpsnieuws hierover schreef.

Dat “zijn” Steenuilen het ook wel eens verderop zoeken bewijst een terugmelding uit Loil, bij Didam in de Liemers. Een afstand van zo’n 92 kilometer! “We hebben haar in 1998 geringd in Ansen en in 2000 werd ze voor het eerst broedend aangetroffen in Loil, door Maarten Hageman. Waar ze in 1999 uitgehangen heeft weten we niet. In 2006 treft hij haar vers dood (waarschijnlijk predatie door Steenmarter) aan in de nestkast. In de tussenliggende periode heeft ze 13 jongen grootgebracht, iets meer dan 2 gemiddeld per jaar”, vertelt Fred.

Fred is niet alleen overdag en ‘s avonds met Steenuilen bezig, zelfs in de nachtelijke uren laten de steenuilen hem niet los. Als je steenuilkasten telt waar anderen schaapjes tellen als je de slaap niet kunt vatten, is de kwalificatie gedreven zeker op zijn plaats. “In mijn gedachten loop ik dan alle kasten af en probeer te bedenken waar er nog plaats is voor een nieuwe”. Zijn vrouw Willie heeft zich er nog niet helemaal bij neergelegd. Af en toe trekt ze aan de rem: “even de grenzen vaststellen”, maar tijdens het interview verbetert ze hem als

hij een bepaald detail naar haar mening niet helemaal correct weergeeft. Het is duidelijk, Freds 'hobby' valt in vruchtbare aarde.

“Het broedsucces was goed het afgelopen jaar”, vertelt Fred. “Gemiddeld telden we 4,02 eieren en daaruit vlogen 106 jongen, gemiddeld 2,3 per broedpaar”. Waar hij zich wel zorgen over maakt is het grote aantal mislukte nesten, dit jaar 14, iets meer dan 30 procent. “Een deel van de nesten wordt gepredeerd door Steenmarters. “Daar hebben we in toenemende mate last van, vooral in de omgeving van Ansen. Het is moeilijk te bewijzen, maar we treffen regelmatig sporen van marters aan in de kasten. Eén keer zelfs een vrouwtje met jongen. Ik wist niet wat ik zag toen ik de kast openmaakte. Een vrouwtje Steenmarter liep zenuwachtig door de kast en in hoek zag ik twee donkerkleurige jongen. Toen ik mijn hand uitstreekte beet ze in mijn vinger. Gelukkig had ik een handschoen aan!”. Om predatie tegen te gaan wil hij gaan experimenteren met pendelkasten en ook is de stam van enkele nestbomen al omwikkeld met een mantel van macrolon, een hoogwaardige kunststof. Deze moet voorkomen dat een marter langs de stam omhoog kan klimmen.

Foto: Fred van Vemden

Als we aan het eind van de rondrit een kop koffie drinken in een fraai restaurant-café aan de Brink in Ruinen praten we over hoe belangrijk het is om draagvlak te hebben in de streek. Een soort als de Steenuil is enorm afhankelijk van de terreineigenaren, zonder hun medewerking zou de Steenuil in Nederland er een stuk slechter voorstaan. De 'vogelman' uit Uffelte werkt als geen ander aan dat draagvlak!

Steenuilen in Drenthe

Drenthe is vermoedelijk nooit echt rijk geweest aan Steenuilen, al ontbreken gegevens die dit kunnen onderbouwen. In *Vogels van Drenthe* uit 1982 (Van Dijk et al, 1982) wordt de Drentse steenuilpopulatie in gunstige jaren op 180 tot 190 broedparen geschat, een gemiddelde dichtheid van 0,07 paar per 100 ha. Toen was de populatie waarschijnlijk al over zijn hoogtepunt heen. In ongunstige jaren (sneeuwrijke winter, ongunstig voedselaanbod) kan dit tot de helft minder zijn. De strenge winter van 1978/79 heeft stevig huisgehouden en in latere jaren werd het aantal van 100 broedparen veelal niet meer gehaald. Toch lijkt de Steenuil in de lift te zitten. In Zuidwest-Drenthe alleen al zijn in 2008 50 territoria geteld waarbij vooral de laatste jaren een forse toename te zien geven. In 2003 bijvoorbeeld werden er nog maar 29 geteld. De huidige Drentse populatie wordt door Martin Snijder (regiocoördinator van STONE geschat) op 94-140 broedparen. De grootste aantallen worden gevonden in Zuidwest-Drenthe, maar ook rond Westerveld en Coevorden komen nog relatief veel steenuilen voor.